

UOT 81.

İNGİLİS ÜSLUBİYYATINDA ONOMASTİKANIN ROLU

Gülbanu Bəhram qızı Bəşirova

Azərbaycan Dillər Universitetinin baş müəllimi

ORCID: 0009-0004-9160-3743

E-mail: gulbani.bashirova@mail.ru

*Açar sözlər: onomastika, üslub, etnonim, toponim, emosionallıq, ekspressivlik.**Ключевые слова: ономастика, стилистика, этноним, топоним, антропоним, эмоциональность, экспрессивность.**Key words: onomasticon, stylistics, anthroponym, ethnonym, toponym, emotion, expressiveness.***Abstrakt**

Onomastikanın tərkibinə daxil olan toponim, antroponim və etnonimlərin bir qrupu müxtəlif assosiasiyalar nəticəsində emosional mənalar əldə edərək, fikrin yığcam və dolğun ifadəsinə xidmət edir. Onlar xalqın fantaziyası süzgəcindən keçərək, dildə adi fikri daha emosional şəkildə ifadə edən məcaza çevrilir.

Üslubi adlar xüsusilə bədii əsərlərdə müşahidə olunur və estetik keyfiyyətləri, emosionallığı qüvvələndirmək məqamında işlədilir. Onlar arasında rast gəlinən şəxs, şəhər, millət, ölkə və b. adlar mədəniyyətlə dil arasında mövcud olan sıx assosiativ əlaqə nəticəsində müəyyən konnotasiyalara malik olur.

Tərkibində şəxs, şəhər, millət və ölkə adları olan ifadələrin bir qrupu kobud, incikliyə səbəb olan emosional xüsusiyyətinə görə danışmaq dilində də rast gəlinir. Məsələn, **Barbie Doll** cazibədar, lakin yaddaşı zəif olan insanı bildirib, başqa şəxslərə ünvanlı istifadə edilməsi etik sayılmır. Lakin bu tipli idiomların bir çoxu bədii-emosional cəhətdən çox təsirli və kommunikativ funksiyaya malik olub, yaxın münasibətdə olan şəxslər arasında işlənir.

Üslubi onomastik vahidlər fikri parlaq şəkildə ifadə etməyə imkan verir, dilin lakonikliyinə xidmət edir.

Toponim, antroponim, etnonim və digərləri bədii mətndə rəngarəng məcazi, üslubi çalarlıqlar əldə edir. Bu çalarlıqlar müxtəlif tarixi, siyasi və mədəni assosiasiyalar nəticəsində, eləcə də obrazlılıq yaratmaq məqsədi ilə işlədilir.

Ad tərkibli ifadələrin üslubi funksiyası bir çox görkəmli linqvistlərin tədqiqat obyektinə olmuşdur (2; 4; 5). Onlar onomastik vahidlərin əldə etdiyi məcazi mənaları tarixi hadisələr, insanların səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə assosiasiyada götürmüşlər. Məsələn, A.V. Kunin the **Admirable Crichton** ("oxumuş, təhsil almış adam") ifadəsinin görkəmli şotland alimi Ceyms Kraytonla bağlı olduğunu və yaxud Sally Lunn ("şirin bulka") ifadəsinin XVIII əsrdə yaşamış şirniyyatçı qadının adından yarandığını göstərir (4, 28).

Üslubi toponimlər isə yazıçıların yaradıcı təfəkkürünün məhsulu olub, əsərdə, mətndə estetik keyfiyyətləri, emosionallığı artırmaq məqamında işlədilir. Adi toponim kimi onlar dil faktı, üslubi toponim kimi isə onlar nitq faktı kimi çıxış edir (6, 49).

Üslubi toponimiya bədii üslubun funksional-ekspressiv, satirik və yumoristik əlamətlərini özündə birləşdirir və bu dildə danışan xalqın etnik xarakterini, eləcə də toponimlərin daşdığı

obyektlərin xarakterik xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Üslubi toponimlərin məcazi mənası yazıçıya öz ideyasını emosional şəkildə ifadə etməyə imkan verir.

Waterloo – sonuncu, həlledici döyüş mənasında “**to meet one’s Waterloo**” ifadəsində özünü göstərir (2, 1506). Bu məna ingilislərlə müharibə zamanı düşmənin **Waterloo** şəhərinin məğlub olmasından qaynaqlanır.

Adların metaforikləşməsi və onda emosional çalarlıqların meydana çıxması xüsusilə millət adları əsasında yaranan ifadələrdə geniş müşahidə olunur. Bu mənalar millətin etnik xüsusiyyəti ilə assosiasiya nəticəsində meydana çıxır. Tarixən irland, fransız, holland və digər millətlərlə kontaktda olmuş ingilislər onların bu və ya digər etnik xüsusiyyətləri əsasında emosional çalarlıqlı idiomlar yaratmışlar. Məsələn üçün, bu tipli idiomların bir çoxu **Irish** (“irland”) etnonimi ilə bağlıdır. **Irish joke** (“irland zarafatı”) ifadəsində irlandiyalılar başqa şəkildə düşünən və yaxud qaba rəftarlı xalq kimi təqdim olunur (2, 695).

Amerikanın məskunlaşdığı çağlarda Britaniyadan gələn immiqrantlar arasında çoxlu irlandiyalıların olması, onların qızgın təbiəti, coşqun etnik xüsusiyyəti Amerika ingiliscəsində **to Irish up** ifadəsinin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Hər fən “irlandlığı baş qaldırmaq” anlamında olan **to arouse Irish up**, “qızışdırmaq”, “əsəbiləşdirmək” mənalı **to get Irish** idiomu emosional çalarlıq ifadə edir (3, 858).

Double-dutch kinayəli bir ifadə kimi, anlaşılmaz, danışığ dilinə xas olan nitqi bildirir. Bu məna ifadənin tərkibindəki **dutch** (“holland”) sözü ilə bağlı olub, hollandların ingiliscə danışığ tərzini bildirir.

Double dutch hər fən “ikiqat hollandca” mənasında olub, kiminsə danışığ tərzinin ədəbi normadan çox uzaq olduğunu, jarqonlarla dolu olduğunu göstərir:

Their conversation about computers was all double – dutch to me! (2, 390). “Onların kompüterlə bağlı söhbəti mənim üçün olduqca anlaşılmaz idi”.

The Dutch have taken Holland! ifadəsi hər fən “Hollandlar Hollandiyanı işğal ediblər” mənasında olsa da, məcazi mənada məlum bir şey haqqında məlumat verməyin yersizliyini göstərir.

Daha bir idiomda fransızların etnik xarakteri əks olunur:

French leave icazəsiz və xəbərsiz işi tərk etməyi və yaxud heç kimlə xudahafizləşmədən, heç kimin xəbəri olmadan çıxıb getməyi bildirir (2, 522).

Yunan dilini başa düşməyən ingilislər Greek etnonimi ilə “başa düşülməmək”, “anlaşıqsız olmaq” məfhumları arasında əlaqə yaratmaqla, **Greek** (yunan) etnoniminə anlaşılmazlıq çaları əlavə etmişlər. Məsələn üçün, **it’s all Greek to me** yumoristik tərzdə “nəyi isə heç anlamamaq” çalarını ifadə edir (2, 578).

Greek sözü başqa bir idiomda tarixi çalar (“düşmən xalq”, “etibarsız xalq”) əldə etmişdir. **Beware of Greeks bearing gifts** idiomunda “özünü mərhəmətli göstərən bir kəsə etibar etməmək” anlayışı ifadə olunur. Bu, Troyanı məğlub edə bilməyən yunanların hiylə işlədərək, Troyalıları taxtadan hazırlanan böyük bir at fiquru bağışlaması, onun içində gizlənən döyüşçülərin gecə ikən troyalı keşikçiləri öldürərək, şəhərin qapılarını yunanlar üçün açması rəvayəti ilə bağlıdır (2, 578).

Bu ifadənin ingilis dilində bir neçə variant vardır: I fear the Greeks even when bringing gifts və s.

Bu ifadələr məşhur olduğundan, bəzən onun yalnız bir hissəsi də eyni anlamda işlədilir: **Greek gifts**.

Göründüyü kimi, ingilis dilində şəxs, şəhər və millət adları əsasında yaranan üslubi ifadələr bu və ya digər tarixi fakt, keyfiyyət və s. faktlarla bağlı olaraq üslubi funksiya daşıyan mənalara əldə etmişdir.

Şəxs adlarının məcazlaşaraq, frazeoloji birləşmələr yaratması, üslubi-emosional çalarlar əldə etməsi ingilis dilində geniş müşahidə olunur. Məsələn, ingilis dilində “according to Cocker” ifadəsi hərfi olaraq “Kokker əsasən” mənasında olsa da, “tamamilə düzgün” və “dəqiq” mənalara daşıyır (E.Kokker 1631-1675-ci illərdə yaşamış alim idi. XVII əsrdə istifadə olunan hesab dərslərinin müəllifi məhz E.Kokker olmuşdur).

Hobson's choice ifadəsi isə “məcburi seçim” mənasını daşıyır. Hobson XVI əsrdə İngiltərənin Kembriç şəhərində pulla at kirayə verən tövlənin sahibi olmuşdur (O, tövləyə gələn müştərilərə yalnız qapıya yaxın olan atı götürməyə icazə vermiş).

Adların məcazlaşdırılması və onda emosional çalarlıqların meydana çıxması kommunikativ xarakterli olub, xüsusilə millət adlarının məcazlaşdırılmasında müşahidə olunur. Bu məcazi-emosional çalarlıqlar bu və ya digər millətin etnik xüsusiyyəti ilə bağlı olaraq meydana çıxır.

Tarixən irland, fransız, holland və digər xalqların nümayəndələri ilə əlaqədə olmuş ingilislər onların bu və ya digər etnik xüsusiyyətinə əsaslanaraq, onların milli əsasında emosional çalarlıqlı idiomlar yaratmışlar.

Göründüyü kimi, ingilis dilində şəxs, şəhər və millət adları əsasında yaranan idiomlar bu və ya digər tarixi fakt, keyfiyyət və s. cəhətlərlə əlaqədar olaraq kommunikativ mənalı çox sayda ifadələr yaranmışdır.

Araşdırma nəticəsində ingilis onomastikası ilə dil, mədəniyyət, tarixi gerçəklik arasında sıx bağlar olduğunu, nəticədə onomastik vahidlərin semantikasında məcazi çalarlıqların, üslubi əlamətlərin yarandığını aşkar edirik. Digər metaforik mənalara kimi, onomastik məcazlar da ingilis dünyagörüşü, folkloru, əfsanələri, psixologiyası süzgəcindən keçmiş üslubi ifadə vasitələrinə çevrilmişlər.

Üslubi adlar da bədii üslubun ekspressiv, emosional, yumoristik əlamətlərini özündə birləşdirir. Üslubi çalarlıqların yaranmasında bu dildə danışan xalqın etnik xarakterinin, həm də toponimlərin obyektiv xüsusiyyətlərinin təsiri olur.

Üslubi adlar danışan şəxsə öz fikrini təsirli şəkildə ifadə etməyə imkan verir, dilin yığcamlığına xidmət edir.

İngilis dilində şəxs, şəhər və millət adları əsasında yaranan idiomların dildə üslubi funksiyası çox geniş və təsirlidir. Adların məcazlaşması və onda emosional çalarlıqların yaranması müxtəlif məqsədlərə xidmət edir, dilin üslubi imkanlarını xeyli genişləndirir.

Toponimlər bu və ya digər xalqın formalaşmasında iştirak etmiş tayfa və qəbilələrin adlarından, həmin xalqın və etnik qrupların dillərinə mənsub sözlərdən ibarət olub, tarix, dilçilik və coğrafiya elmləri ilə əlaqədədir.

Üslubi onomastik vahidlər emosionallıq, təsirlilik keyfiyyətlərinə malik olduğundan bədii əsərdə fikrin kommunikativ ifadəsini, yığcamlığını şərtləndirən üslubi dil vasitələri sayılır, fikri yüksək poetik dildə əks etdirməyə imkan verir.

Üslubi material kimi onomastik vahidlər düzgün seçildikdə, bədii əsərin ümumi ifadə imkanlarını zənginləşdirir, yerində, məqamında işlənən onomastik vahidlər dilin bədii keyfiyyətini artırır, ona güclü təsir göstərir ki, bu da bədii əsərin dəyərini müəyyən edir.

Bu nəticəyə gəlirik ki, onomastika ingilis frazeoloji leksikasının əsas mənbələrindən biri olub, yığcam, üslubi çalarlıqlı ifadə vasitələrinin meydana çıxmasında mənbə rolunu oynayır.

Bu nöqtəyi nəzərdən ingilis üslubi leksikasını öyrənənlər üçün məqalənin əhəmiyyəti böyükdür.

Problemin aktuallığı. İşin aktuallığı ondan ibarətdir ki, onomastika ingilis frazeoloji leksikasının əsas mənbələrindən biri olub, yığcam, üslubi çalarlıqlı ifadə vasitələrinin meydana çıxmasında mənbə rolunu oynayır.

Problemin elmi yeniliyi. İşin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, mövzunun işlənməsində yeni və özünəməxsus dil faktlarından istifadə edilmişdir

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. İşin praktik əhəmiyyəti budur ki, ingilis üslubi leksikasını öyrənənlər üçün məqalənin əhəmiyyəti böyükdür.

Ədəbiyyat

1. Lakof G. and Johnson M. Metaphors we live by. Chicago, 1980.
2. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1998.
3. Большой англо-русский словарь. т.1. М., 1987.
4. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М., 1972.
5. Ощепкова В.В. Язык и культура. Глосса Каро. Москва, 2006.
6. Щетинин Л.М. Внутренняя форма и морфологическая структура английских фамильных имен. Ростов – на – Дону, 1958.

Г.Б. Баширова

Роль ономастики в стилистике английского языка Резюме

В появлении экспрессивных и эмоциональных слов ономастика всегда была важным источником. Под влиянием экстралингвистических факторов топонимы, этнонимы и другие ономастические единицы получили разные стилистические значения обогащая английского фразеологию. Ономастические метафоры также являются важными языковыми средствами в обучении английских эмоционально окрашенных слов.

Стилистически окрашенная английская ономастика охватывают топонимы, антропонимы и этнонимы, под действием разных экстралингвистических факторов получили эмоционально-экспрессивные значения и являются важными средствами в английской стилистике.

G.B. Bashirova

Role of onomasticon in English stylistics Summary

In appearance of expressive and emotional lexicon onomasticon is of great importance, Under the influence a number of extra-linguistic factors numerous toponyms, etnonyms and other onomastic units in the English language have got emotional stylistic meanings thereby enriching English idiomatic lexicon.

Onomastic metaphors are also significant linguistic units in training emotionally coloured English words.

Stylistically coloured English onomasticon covers toponyms, anthroponyms and ethnonyms, with extra-linguistic factors have got various emotional and expressive meanings that have become a rich source of English stylistics.

Redaksiyaya daxil olub: 02.04.2024